

Сіненко Оксана Олександрівна,
*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
академічного хорового мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв
oxy_sinenko@ukr.net*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ АМАТОРСЬКОГО ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядаються основні положення культурно-дозвілєвої діяльності, що виконують функцію соціалізації студентської молоді засобами аматорського хорового мистецтва. Здійснений теоретичний аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми.

Ключові слова: соціалізація, культурно-дозвілєва діяльність, аматорське хорове мистецтво.

Сіненко Оксана Олександрівна, *кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры академического хорового искусства Киевского национального университета культуры и искусств*

Социализация студенческой молодёжи средствами любительского хорового искусства

В статье рассматриваются основные положения культурно-досуговой деятельности, исполняющие функцию социализации студенческой молодёжи средствами любительского хорового искусства. Проведён теоретический анализ научных источников по исследованной проблеме.

Ключевые слова: социализация, культурно-досуговая деятельность, любительское хоровое искусство.

Sinenko Oksana, *Ph.D. in Pedagogics, senior lecturer of the academic choral arts department, Kyiv National University of Culture and Arts*

Socialization of student youth by means of amateur choral art

The main provisions of cultural and recreational activities are described in this article, playing the socialization role among the students by amateur choral art. The theoretical analysis of scientific sources was carried out of the researched problem. Among the social institutions that perform the function of socialization, it occupies an important place of cultural and recreational activities, one component of which is the amateur artistic creativity. The feature artistic amateur is that it combines elements of regulatory activity that involves the formation of relevant knowledge and skills in the arts, with a strong communicative and educational component that is based on the will of man because amateurism is free from professional work time. Theoretical and practical issues of youth leisure thus gain importance in the context of the last sotsializuyuchoyi role, the core of which is learning cultural values of young people with their subsequent reproduction. Centers of this act of cultural and leisure institutions have different organizational forms, including amateur art groups, including choirs. Choral amateur student group is mikrosotsiumom, in conjunction with which the growing student member of the team and by the inclusion of joint activities which may be provided by the successful implementation of the social functions of cultural and leisure activities.

These trends in the socialization process of youth require attention such institutions as higher education, political and social associations, cultural and leisure sector to the issues of educational work among young people in general and students in particular.

Choral Arts has a special place among the types of amateur creativity as part of cultural and recreational activities, as closely associated with the classical tradition in music and at the same time the national Ukrainian musical culture. Today, it gives it a special relevance because the expansion of space entertainment is not only a matter of socialization through culture, because globalization and commercialization of forming such a nature recreation in Ukraine, which narrows the range of cultural values available for internalization person. Therefore, more awareness of the role of choral singing in the development of personality, his ability to organize spiritual, artistic, creative, cultural and leisure activities. Gaining importance as a specific initiative choral collective creativity that allows each participant to realize their needs and interests, develop individual skills and talents, providing harmonization of interpersonal communication, productivity, self, spiritual self-improvement.

Choral Art always operates in the sociocultural space on the spiritual basis. Therefore, to encourage students to creative interaction with the art of choral singing is the foundation on which emerging ethical imperatives absorbed rich spiritual culture, norms and traditions of national culture, formed the moral qualities that are the regulators of relations, coordination and actions in zhiznetvorchestva .

Considering the choral art as multifaceted socio-cultural phenomenon, to consider its importance for internal spiritual enrichment of the person interacting with it and perceive this art as a means of spiritual, intellectual, moral and emotional enrichment in the creative life. Spiritual values contained in the choral art should Touching upon the importance impact on the consciousness of the individual. Of particular importance:

- _ musical and aesthetic ideals, norms, attitudes expressed by certain advantage musical aesthetic taste;
- _ reflection of objective reality in the form of artistic and aesthetic image;
- _ musical and aesthetic experiences associated with sensory-shaped area;
- _ musical and aesthetic values, based on the principles of humanistic ideals.

In the choral art in image-sound form displays and summarizes the experience of moral and aesthetic attitude of the individual to life. It is in the process of artistic and creative activities of student amateur choir accumulation is both collective and individual experience, whose presence is a necessary component of creativity, and the result - the success and effectiveness of achievements in internal and external organizational and creative development team as a whole. We believe that also the subjective experience gained by each participant in the choir poliaspektnoyi artistic practice is a prerequisite for raising the collective artistic and creative activity student amateur choir. By our constituents subjective experience include:

- _ valuable experiences that relate to the aesthetic interests, preferences, ideals, beliefs, orientations creative efforts by the choir;
- _ experience the familiar organization that includes preparedness to participate in student amateur choirs; zminyuvalnyh rapid adaptation to conditions of work; calculation of a certain level of success in business; evaluation regarding their own capabilities in solving important for the team and for myself tasks;
- _ operational experience, including general, special musical knowledge (music theory and vocal and choral), abilities and skills in choral singing, and the ability to subordinate individual creativity choral performance general purpose;
- _ experience of cooperation at the level of interaction “conductor-team”; “chanter, chanter” (subject - subject); “chanter conductor” that helps unite efforts in solving common artistic and creative tasks and provides orientation for creative collaboration.

These components provide an integrated experience productive «amateur» as each participant, and the entire student amateur choir.

The study allowed to conclude that the association of amateur singers in the choir staff on the basis of goodwill and productive organization choral works, along with the creation of an atmosphere of goodwill, tolerance, mutual respect becomes crucial in the socialization of participants in the artistic and creative development under the influence of educational groups.

Keywords: socialization, cultural and leisure activities, amateur choral art.

Постановка проблеми. Серед соціальних інститутів, що виконують функцію соціалізації особистості, важливе місце посідає культурно-дозвіллева діяльність, однією зі складових якої є мистецька аматорська творчість. Особливістю мистецького аматорства є те, що воно поєднує у собі елементи нормативної діяльності, що передбачає формування відповідних знань, умінь та навичок у сфері мистецтва, зі значним комунікативно-виховним компонентом, який спирається на волевиявлення людини, адже аматорство відбувається у вільний від професійної діяльності час. Теоретичні і практичні питання організації культурного дозвілля молоді, таким чином, набувають важливості в контексті виконання останньою соціалізуючої ролі, стрижнем якої є засвоєння молоддю культурних цінностей з подальшою їхньою репродукцією. Осередками цієї діяльності виступають культурно-дозвіллеві установи, які мають різні організаційні форми, у тому числі мистецькі аматорські колективи, зокрема, хорові. Хоровий аматорський студентський колектив є мікросоціумом, у взаємодії з яким розвивається студент-учасник цього колективу і через включення до спільної діяльності якого може бути забезпечена успішна реалізація соціальних функцій культурно-дозвіллевої діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. У дослідженні проблем, що торкаються студентства, особливого значення набуває процес соціального становлення молодшої людини, що забезпечується цілеспрямованим впливом скоординованої системи освіти, громадянського життя, соціокультурного простору, які, відповідно до вимог конкретного суспільства, формують у неї певний тип соціальної зрілості, соціального характеру (І. Зязюн, В. Лутай, В. Семиченко, І. Кон, С. Іконнікова, Л. Шеллефф, Е. Еріксон та ін.). Розглядаючи процес соціалізації особистості як її взаємодію із соціумом та виокремлюючи молодь як особливу соціальну групу, вчені фіксують такі загальні проблеми: високого статусу набуває новий життєвий стиль, де значне місце посідає не цінність праці, а символи фінансового успіху; надмірність комерціалізації культурно-дозвіллевої сфери не дозволяє робити особистий вибір певних послуг з метою самоствердження і самореалізації творчих можливостей; «індустрія дозвілля» заохочує і зміцнює «самолюбство індивідуалізованої особи», що вносить деструктивність у життєсферу молодшої людини, підкреслюючи нібито її елітарність і набираючи адекватної психологічної настанови, збільшуючи соціокультурну напругу в студентському середовищі.

Крім цього, характеризуючи молодь як соціальний ресурс суспільства, дослідники (І. Ільїнський, О. Шаров) підкреслюють такі негативні тенденції: по-перше, скорочення кількісного складу студентської молоді, що зафіксовано протягом останніх десятиліть; по-друге, змінювання ціннісних орієнтацій молоді, що розглядаються як «криза культурної ідентичності» під впливом двох найважливіших факторів – втрати молоддю культурної спадкоємності та втрати «наскрізної» для певної сфери людської діяльності сутності цінностей – освіченості, чесності, порядності, вихованості, інтелігентності. Це породжує відчуття невпевненості, невдоволеності, розгубленості, інших негативних емоційних станів [2, 52].

Студентська культурно-дозвіллева діяльність розглядається як процес соціалізації особистості, що характеризується задоволенням духовних потреб, мотивів, бажань, реалізацією інтересів у вільний час (Л. Аза, М. Аріарський, Л. Бойко, В. Бочелюк, О. Вишняк, Е. Еріксон, І. Ільїнський, І. Мельников, С. Пішун, І. Степаненко, С. Струмилін, О. Шаров, Н. Цимбалюк). Дозвілля студентів постає як сукупність видів діяльності, що сприяють засвоєнню певних норм поведінки, різноманітних ціннісних орієнтацій та уподобань, а також як форми комунікації молодих людей.

Окремі аспекти хорового аматорства висвітлено у дослідженнях Р. Гудяліса, В. Закутського, А. Карпуна, Н. Нарожної, В. Чабанного, І. Штиглера. Вчені, відзначаючи важливість функції виховання особистості у непрофесійній сфері діяльності, наголошують, що хорове аматорство, поряд з іншими видами дозвіллевої художньої творчості, має позитивний вплив на розвиток духовного потенціалу співаків-аматорів через колективну співтворчість.

Мета статті – теоретично обґрунтувати місце і роль хорового аматорського мистецтва як засобу соціалізації студентської молоді. Завдання – здійснити аналіз наукових джерел із заданої проблеми.

Виклад основного матеріалу. Хорове мистецтво посідає особливе місце серед видів аматорської творчості як складової культурно-дозвіллевої діяльності, тому що тісно пов'язане з класичними традиціями в музичному мистецтві і водночас з національною українською музичною культурою. На сьогодні це надає йому особливо актуального значення через те, що розширення простору дозвілля стає не тільки питанням соціалізації через культуру, адже глобалізація і комерціалізація формують такий характер дозвілля в Україні, який звужує спектр культурних цінностей, доступних для інтеріоризації особистістю. Тому все більше усвідомлюється роль хорового мистецтва у розвитку особистості, його можливості в організації духовної, художньо-творчої, культурно-дозвіллевої діяльності. Важливого значення набуває хорова самодіяльність як специфічна колективна творчість, що надає можливість кожному учаснику реалізовувати свої потреби та інтереси, розвивати індивідуальні здібності і таланти, забезпечуючи гармонізацію міжособистісного спілкування, продуктивність самореалізації, духовного самовдосконалення.

П. Левандо, Н. Нарожна, В. Чабанний виокремлюють такі основні риси хорової аматорської діяльності, як канали соціалізації особи: по-перше, хорова аматорська діяльність виступає як важливий засіб самовираження й самоутвердження особистості; по-друге, вона є базою збагачення естетичного і життєвого досвіду кожного учасника колективу; по-третє, сприяє «зануренню» особи у процес художньої творчості на рівні сприймання музичного (хорового) мистецтва, усвідомлення й укорінення його в індивідуальний простір творчості в контексті діалогу з мистецтвом та транскрипції (трансляції) його образних значень у виконавській інтерпретації.

У дослідженні ми виходили з положення про те, що діяльність людей мотивується у т.ч. й її моральними ідеалами, переконаннями, нормами і принципами. Мораль, яка визначає життєву позицію особистості, орієнтує її у світі духовних цінностей. Тому морально-етична вихованість є найважливішою

психолого-педагогічною характеристикою особи, оскільки вона неподільно пов'язана з усіма її сторонами, відбиває ступінь її всебічності та гармонічності. Моральне обличчя особи – це той стержень, на який повинні нанизуватися прояви людської життєдіяльності.

Хорове мистецтво завжди функціонує у соціокультурному просторі на духовній основі. Тому залучення студентської молоді до творчої взаємодії з мистецтвом хорового співу є тим підґрунтям, на якому формуються морально-етичні імперативи, засвоюються багатства духовної культури, норми і традиції національної культури, формуються моральні якості, що виступають регуляторами взаємовідносин, узгодженості дій і вчинків у сфері життєтворчості.

О. Олексюк підкреслює: «...духовне становлення особистості у сфері мистецтва ґрунтується на досвіді інтегрування різних типів світовідношення. Саме повне злиття людини зі світом під час сприймання творів мистецтва дає змогу особистості знайти вищий сенс свого існування, співвіднести своє життя зі «світом Всесвітнього духу», з вічністю, з Богом» [8, 46-47].

Розглядаючи хорове мистецтво як багатогранний соціокультурний феномен, слід враховувати його значення для внутрішнього духовного збагачення особи, що з ним взаємодіє й сприймає цей вид мистецтва як засіб духовного, інтелектуального, морального та емоційного збагачення в процесі творчої життєдіяльності. Духовні цінності, що містяться в хоровому мистецтві, мають актуалізуючий вплив на свідомість особистості. Особливого значення набувають:

- музично-естетичні ідеали, норми, установки, виражені тими чи іншими перевагами музично-естетичного смаку;
- відбиття об'єктивної дійсності у вигляді художньо-естетичного образу;
- музично-естетичні переживання, пов'язані з почуттєво-образною сферою;
- музично-естетичні цінності, що базуються на засадах гуманістичних ідеалів.

Хорове мистецтво має великі пізнавальні можливості, воно не тільки відображає вплив історичних, соціальних, духовних процесів на свідомість особистості, а й охоплює синкретичну сферу свого існування, має певні «категорії» змістовного значення, створюючи тим самим ціннісну символізацію цілісних світоглядних позицій особи. Саме духовне багатство особи складається з тих елементів духовної культури суспільства, які засвоюються нею протягом усього процесу соціалізації і суспільної життєдіяльності.

У хоровому мистецтві в образно-звуковій формі відображається й узагальнюється досвід морально-естетичного ставлення особистості до життя. Морально-духовне в мистецтві тісно пов'язане з життєдіяльністю людини. М. Каган зазначає: «Мистецтво моделює конкретну форму взаємозв'язку суб'єкта і об'єкта, світу і людини, природи і суспільства, оскільки воно втілює не ту або іншу сторону людської свідомості, а духовне життя людей в його цілісності, оскільки художнє освоєння світу з чутливістю найточнішого механізму реагує на всі зміни, що здійснюються і у змісті, і в структурі свідомості» [3, 168]. Механізм становлення особистісних цінностей як внутрішніх носіїв соціальної регуляції в структурі особистості має реалізацію

у процесі інтеріоризації нею соціальних цінностей. Усвідомлення хорового мистецтва як суспільної цінності передусе перетворенню його на особистісну цінність, а усвідомлення соціальних цінностей та позитивне ставлення до них – недостатня умова для того, щоб зовнішня цінність укорінювалась у структурі особистості й таким чином, трансформувалась в особистісну цінність. На думку С. Максименка, для цього необхідною умовою є практичне залучення суб'єкта в колективну діяльність, спрямовану на реалізацію цієї цінності. «Моральні уявлення і цінності, – підкреслює він, – формуються у суспільній колективній діяльності, й тому від організації цієї діяльності залежить спрямованість моралі кожного з учасників» [5, 55]. Більш того, «...треба, щоб відбулася внутрішня пристрасна пережита активність самого суб'єкта» [5, 11].

У науковій літературі відзначається, що процес засвоєння цінностей соціальних спільнот і їхньої трансформації в особистісні цінності має два аспекти. Перший – інтеріоризація: це рух, як ми зазначали, від цінностей соціальних груп (соціальне зовнішнє), до особистісних цінностей (соціальне внутрішнє). Другий аспект – соціалізація: це рух від індивідуальної мотивації, заснованої виключно на потребах (внутрішнє), до структури, в якій головну роль відіграють цінності (внутрішнє, соціальне). Тобто інтеріоризація і соціалізація (відносно процесу становлення особистісних цінностей) – це дві грані одного процесу: трансформації самих цінностей і трансформації структури індивідуальної мотивації. І цей рух, як наголошує Д. Леонт'єв, відбувається через різні кордони: зовнішнього/внутрішнього в першому випадку і соціального – в другому [4, 231-232].

У дослідженні ми вважали, що переведення у внутрішній світ особистості, тобто кожного учасника студентського аматорського хорового колективу, духовних, морально-етичних, естетичних цінностей і вироблення власних ціннісних орієнтацій можливе не тільки на раціональному рівні усвідомлення мистецтва хорового співу, але й на емоційно-чуттєвому. Слід зазначити, що цінності, які закладені у хоровому співі, сприймаються аматорами передусім завдяки активізації емоційно-почуттєвої сфери, а потім за допомогою свідомості вони осмислюються. Поєднання почуття і смислу цих цінностей визначає характер взаємодії студентів-аматорів як з мистецтвом хорового співу, так і на рівні міжособистісних контактів, колективної діяльності.

Слушною удається думка О. Олексюк про те, що чуттєво-емоційний досвід, який втілений у музичному мистецтві, та морально-естетичний досвід особи в цілому віддзеркалюють сутність механізму емоційно-морального впливу музики, що здійснюється у процесі засвоєння особою історично накопиченого чуттєвого досвіду, сприяє перетворенню його об'єктивного змісту в змістовну складову свідомості особи, в її якісну характеристику [8].

На підставі зазначеного можна дійти висновку про те, що у процесі художньо-творчої діяльності студентського аматорського хорового колективу відбувається нагромадження як колективного, так і індивідуального досвіду, наявність якого є необхідним компонентом творчості, а результатом – успіх та дієвість досягнень у внутрішньому та зовнішньому організаційному й творчому розвитку колективу в цілому. Ми вважаємо, що також і суб'єктивний досвід, нагромаджений кожним учасником хорового колективу у процесі

поліаспектної художньої практики є необхідною умовою підвищення рівня колективної художньо-творчої діяльності студентського аматорського хору. До складників суб'єктивного досвіду нами віднесено:

- ціннісний досвід, що пов'язаний з формуваннями естетичних інтересів, уподобань, ідеалів, переконань, орієнтацій у творчих зусиллях учасника хору;
- досвід звичної організації, що включає: підготовленість до участі в студентському аматорському хоровому колективі; оперативну адаптацію до змінювальних умов діяльності; розрахунок на певний рівень досягнення успіху в діяльності; оцінювання стосовно власних можливостей у розв'язанні значимих для колективу й для себе завдань;
- операціональний досвід, що включає загальні спеціальні музичні знання (музично-теоретичні й вокально-хорові), уміння і навички в галузі хорового співу, а також вміння підпорядковувати індивідуальні творчі можливості загальній меті хорового виконавства;
- досвід співробітництва на рівні взаємодії «диригент-колектив»; «хорист-хорист» (суб'єкт – суб'єкт); «хорист-диригент», що сприяє об'єднанню зусиль, на спільне вирішення художньо-творчих завдань, а також передбачає зорієнтованість на творче співробітництво.

Саме ці складові інтегрального досвіду забезпечують продуктивну «самодіяльність» як кожного учасника, так і всього студентського аматорського хорового колективу.

Хорове мистецтво є важливим джерелом і засобом морально-етичного, естетичного й духовного зростання студентської молоді, що формує одночасно в них високохудожній смак і виконавську культуру і тим самим розширює сферу їхніх творчих можливостей.

Слід зазначити, що студенти входять до складу аматорського хору вже із сформованою поведінкою шляхом попереднього набуття особистого досвіду. Вони стають частиною нової соціокультурної системи, в якій раніше засвоєні поняття та способи не завжди є продуктивними. Ключем до позитивного розвитку стосунків між учасниками колективу є утвердження відносин взаємного сприйняття та атмосфери довіри.

Ми дотримуємося поглядів цих вчених та хормейстерів-практиків, які наголошують на необхідності забезпечувати в колективі задовільний стан «радості». У такій атмосфері аматори мають змогу акумулювати особисту енергію, оптимальну систему здібностей, вмінь і навичок у процесі художньо-творчої діяльності, що інтегрується в колективний інноваційний потенціал, а звідси, й можливість максимально повної реалізації внутрішнього стану задоволення як джерела особистої безпеки.

Одним із найскладніших видів діяльності, до якого залучаються учасники студентського аматорського хорового колективу, – це спрямованість на самовиховання, що передбачає три взаємопов'язані і взаємозумовлені процеси: самопізнання, коли кожен з них вивчає себе як носія духовності, моралі, естетичного за допомогою таких засобів, методів і прийомів, як порівняння себе з іншими учасниками аматорського хорового колективу й особливо тих, хто виступає певним позитивним прикладом; сприймання критики від товари-

шів і керівника хорового колективу; спостереження за собою «очами з боку»; систематичне самооцінювання своїх дій; поступове вироблення об'єктивного ставлення до себе; самоутримання від негативних думок, дій, вчинків, поведінки; орієнтація на реалізацію продуктивних творчих сил у специфічній взаємодії з мистецтвом хорового співу. Формування духовних, морально-етичних, естетичних цінностей (що є важливим для кожного учасника студентського аматорського хорового колективу) розширює межі індивідуальної життєтворчості, сприяє розвитку внутрішніх механізмів для продуктивної самоактуалізації і самореалізації особистості в соціально-культурному просторі.

Практики диригенти-хормейстери (Д. Радик, А. Мархлевський, Н. Нарожна, І. Тилик), конкретизуючи зміст духовних, моральних, естетичних цінностей, звертають увагу на їхній тісний взаємозв'язок з внутрішньою настановою співака-хориста й доводять, що гуманістична спрямованість у сфері художньо-творчої діяльності виступає важливим компонентом як у життєвих настановах самих учасників хорового колективу, так і в їхній творчій взаємодії з колективом. Особливо важливим є входження молоді до нового мистецького простору колективної форми художньої творчості саме на гуманістичних засадах.

Висновки. Проведене дослідження дозволило дійти висновку про те, що зазначені тенденції в процесі соціалізації молоді вимагають уваги таких інституцій, як вища освіта, політичні та громадські об'єднання, культурно-дозвілєва сфера до питань виховної роботи серед студентської молоді. Саме об'єднання співаків-аматорів у колектив хорового співу на засадах доброї волі та організація продуктивної хорової творчості, поряд зі створенням атмосфери доброзичливості, толерантності, взаємоповаги, стає визначальним у соціалізації учасників у сфері художньо-творчого розвитку під виховним впливом колективу.

Література

1. Асафьев Б.В. О хоровом искусстве : сб. статей / Б.В. Асафьев // Сост. и коммент. А. Павлова-Арбенина. – Л. : Музыка, 1980. – 216 с.
2. Ильинский И.Н. Молодёжь России: Тенденции, перспективы / И.Н. Ильинский, А.В. Шаров. – М. : Молодая гвардия, 1993. – 224 с.
3. Каган М.С. Человеческая деятельность / М.С. Каган // Опыт системного анализа. – М. : Политиздат, 1974. – 328 с.
4. Леонтьев Д.А. Деятельность, сознание, личность / Д.А. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
5. Максименко С.Д. Психология в социальной та педагогической практике. Методология, методы, программы, процедуры: Навч. посібн. для вищої школи / С.Д. Максименко. – К. : Наукова думка, 1998. – 226 с.
6. Миронюк О.Г. Клуб і дозвілля молоді / О.Г. Миронюк. – К. : Мистецтво, 1987. – 113 с.
7. Нарожная Н.И. Пути совершенствования сельской хоровой самодеятельности на основе современных тенденций её развития : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. – Л., 1985. – 16 с.

8. Олексюк О.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості : сфера музичного мистецтва : навч. посібник / О.М. Олексюк, М.М. Ткач. – К. : Знання України, 2004. – 264 с.

9. Чабанный В.Ф. Самодетельный хоровой коллектив. Организация творческого и воспитательного процесса : учеб. пособие / В.Ф. Чабанный. – Л., 1980. – 74 с.

References

1. Asafiev, B.V. (1980). On the choral art. Coll. Articles. Anna Pavlova-Arbenina (Ed). – L.: Music [in Russian].

2. Ilyinsky, I.N., Sharov A.V. (1993). Youth Russia: Trends, Prospects. M.: Young Guard [in Russian].

3. Kagan, M.S. (1974). Human activities / systems analysis experience. M.: Politizdat [in Russian].

4. Leontiev, D.A. (1975). Activity, consciousness, personality. M.: Politizdat [in Russian].

5. Maksimenko, S.D. (1998). Psychology in social and pedagogic practice. Metodologiya, methods, warming up, treatments. K. : Naukova Dumka [in Ukrainian].

6. Myronyuk, O.G. (1987). Clubs and rest of the young. K. : Mistetstvo [in Ukrainian].

7. Narozhnaya, N.I. (1985). Ways to improve rural amateur choir based on modern trends of its development. Extended abstract of candidate's thesis. L. [in Russian].

8. Oleksyuk, O.M., Tkachyk, M.M. (2004). Spiritual pedagogy of the personal potential: music art sphere. Kyiv: Knowledge of Ukraine [in Ukrainian].

9. Chabannyj, V.F. (1980). Amateur choir. Organization of creative and educational process. L. [in Russian].